

JAZYK A JAZYKOVEDA V POHYBE II

Na počesť Slavomíra Ondrejoviča

Editorky

Bronislava Chocholová

Lucia Molnár Satinská

Gabriela Múcsková

Recenzenti

doc. PhDr. Janka Klincková, CSc.

prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc.

prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc.

Jazyk a jazykoveda v pohybe II

Zborník z medzinárodnej konferencie *(Socio)lingvistika –
perspektívy, limity a mýty* (Smolenice 11. – 13. 4. 2016)

Editorky
Bronislava Chocholová
Lucia Molnár Satinská
Gabriela Múcsková

VEDA,
vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2017

© Autori

Perla Bartalošová, Júlia Behýlová, Jana Bílková, Magdalena Błaszak, Adam Bžoch, František Čermák, Zdenko Dobřík, Juraj Dolník, Miroslav Dudok, Ľubomír Ďurovič, Ján Findra, Miroslava Gavurová, Annamária Genčiová, Tatjana Grigorjanová, Siniša Habijanec, Milan Harvalík, Martin Havlík, Jana Hoffmannová, Martina Ivanová, Lucie Jílková, Ivana Klabníková, Jaroslava Kmitová, Natália Kolenčíková, Petra Kollárová, Martina Kopecká, Zuzana Kováčová, Ľubomír Kralčák, Ľubor Králik, Marianna Kraviarová, Jana Lauková, Patrik Mitter, Lucia Molnár Satinská, Kamila Mrázková, Katarína Muziková, Mira Nábělková, Ján Papuga, Mariana Parzulová, Vladimír Patráš, Jana Pekarovičová, Jana Regulová, Věra Schmiedtová, Daniela Slančová, Sylwia Sojda, Stanislava Spáčilová, Veronika Štěpánová, Jana Svobodová, Mariola Szymczak-Rozlach, Sándor János Tóth, Tünde Tušková, Alžbeta Uhrinová, Oldřich Uličný, Lujza Urbancová, Miroslav Vondráček, Alena Záborská, Jiří Zeman, Mária Žiláková

Editorky

Mgr. Bronislava Chocholová, PhD.
PhDr. Lucia Molnár Satinská, PhD.
doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.

Zborník je súborom štúdií z vedeckej konferencie *(Socio)lingvistika – perspektívy, limity a mýty*, ktorá sa konala 11. – 13. 4. 2016 v Smoleniciach. Konferenciu organizačne pripravil Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Do zborníka prispelo 56 autorov.

Prípravu publikácie čiastočne financovala Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied – grant VEGA č. 2/0182/15 *Jazyková norma a jej kodifikácia*.

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave, 2017

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2017

ISBN 978-80-224-1605-4

OBSAH

SLÁVNOSTNÉ PRÍHOVORY

Príhovor jubilanta	11
Príhovor predsedu Slovenskej akadémie vied prof. RNDr. Pavla Šajgalíka, DrSc.	15
Príhovor dekana Filozofickej fakulty Univerzity Komenského prof. PhDr. Jaroslava Šušola, PhD.	17
Príhovor riaditeľa Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., doc. RNDr. Karla Olivu, Dr., a predsedníčky Rady Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., PhDr. Markéty Pravdovej, Ph.D., MBA.	18
Príhovor dekana Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici prof. PaedDr. Karola Görnera, PhD.	19
Príhovor kolektívu Katedry komunikačnej a literárnej výchovy a Kabinetu výskumu detskej reči a kultúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove	20
Príhovor riaditeľky Studia Academica Slovaca – centra pre slovenčinu ako cudzieho jazyka, Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave doc. PhDr. Jany Pekarovičovej, PhD.	21
Príhovor prof. PhDr. Ľubomíra Ďuroviča, DrSc.	22
Príhovor prof. PhDr. Jána Sabola, DrSc.	23
JURAJ DOLNÍK: Na počesť jubilanta Slavomíra Ondrejoviča	24

JAZYK – KULTÚRA – PRAGMATIKA

FRANTIŠEK ČERMÁK: Záhady kolem sedmičky (a nul): Esej.	29
JURAJ DOLNÍK: Standardizačné praktiky v slovenskom jazykovom prostredí.	33
OLDŘICH ULÍČNÝ: Znakové a rituální aspekty komunikace ve spisovné češtině.	40
ADAM BŽOCH: Pojem konverzácie u Huga Grotia	48
ZDENKO DOBRÍK: Jazykový obraz Ferdinanda Porscheho u obyvatelů Vratislavic nad Nisou	56
VĚRA SCHMIEDTOVÁ: Staří lidé a jazyk	63
SYLWIA SOJDA: Relacje paradygmatyczne w świadomości językowej Polaków i Słowaków.	70
MARIOLA SZYMCAK-ROZLACH: Kultúrne a jazykové tabu v minulosti a dnes (na slovenskom a poľskom materiáli)	80
JANA LAUKOVÁ: Determinanty interkultúrnej komunikácie v rámci sociálnej interakcie.	87
PERLA BARTALOŠOVÁ: Xenodiskurz o Maďaroch, Rómoch a maďarských Rómoch na Slovensku	95
JÁN FINDRA: Masmediálna komunikácia a správa ako žáner	108
ANNAMÁRIA GENČIOVÁ: Komunikačné nástroje na ovplyvňovanie v procese medializácie migračnej a utečeneckej problematiky.	116
TATJANA GRIGORJANOVÁ: Mechanizmy verbálnej manipulácie v slovenskom a ruskom politickom diskurze.	128
МАРИЯНА ПАРЗУЛОВА: Словообразовательные неологизмы как средство речевой агрессии в болгарских и русских медиатекстах.	138
NATÁLIA KOLENČIKOVÁ: Žánrové premeny blogu a perspektívy jeho šírenia	147

JAZYK – SOCIETA – DYNAMIKA

JANA PEKAROVIČOVÁ: Slavomír Ondrejovič a Studia Academica Slovaca v kontexte sociolingvistickej interpretácie slovenčiny.	157
---	-----

Dynamika a variantnosť národného jazyka

JANA SVOBODOVÁ: Projevy a vnímání variantnosti v současné české jazykové situaci	169
ĽUBOMÍR KRALČÁK: Aktuálna báza spisovnej normy	180
VLADIMÍR PATRÁŠ: Hodnotový potenciál hovorovej slovenčiny cez periskop sociolingvistiky	186
LUJZA URBANCOVÁ: Hovorová slovenčina na začiatku 21. storočia	198
SINIŠA HABIJANEC: Slovenská spoluhláska / – kodifikácia verzus úzus.	206
LUCIA MOLNÁR SATINSKÁ: Jazyková norma z pohľadu konfliktu predstáv o jazyku Bratislavy a vidieka	217

DANIELA SLANČOVÁ – MARIANNA KRAVIAROVÁ: Zvuková charakteristika oslovenia v trénerskom komunikačnom registri	224
ALENA ZÁBORSKÁ: K sociolektu hráčov počítačových hier	238
MILAN HARVALÍK: Miesto socioonomastiky v nauce o vlastných jménech	246
JÚLIA BEHÝLOVÁ: Bibliografia verzus jazyková norma	252
JÁN PAPUGA: Lingvistické perspektívy a aplikačné anachronizmy vo vyučovaní slovenčiny – výzva alebo rezignácia?	259
Jazyky v kontaktoch	
MIROSLAV DUDOK: Vektory revitalizácie jazyka v preventívnolinguistickom svetle	269
ALŽBETA UHRINOVÁ: Z jazykových autobiografií Slovákov v Maďarsku	278
TÜNDE TUŠKOVÁ: Dotazníkový prieskum jazykových postojov u poslucháčov slovakistiky v Maďarsku	292
STANISLAVA SPÁČILOVÁ: Hovorová slovenčina za hranicami Slovenska	297
JAROSLAVA KMIŤOVÁ: Sociolinguistický výskum Rusínov v meste Svidník	310
MIRA NÁBĚLKOVÁ: <i>Hroznové víno</i> ... Komunikačné nástrahy slovensko-českej lexikálnej medzijazykovej homonymie	321
ĽUBOR KRÁLIK: O anglicizmoch trochu inak. K otázke lexikálnych prevzatí z angličtiny v staršej slovenčine (na materiáli <i>Historického slovníka slovenského jazyka</i>)	344
VERONIKA ŠTĚPÁNOVÁ: Fonetická adaptácia anglicismů v češtině (z výsledků výzkumu výslovnostního úzu)	352
JAZYK – DEJINY – OSOBNOSTI	
ĽUBOMÍR ĎUROVIČ: Fátum slovenského vývoja – strata cyrilometodského dedičstva	361
PETRA KOLLÁROVÁ: Heteronymia a synonymia v mravoučných prekladových dielach Juraja Ribaya	368
IVANA KLABNÍKOVÁ: Launerov pohľad na štúrovský spisovný jazyk	378
MÁRIA ŽILÁKOVÁ: Samo Czambel o Slovákoch a slovenskom jazyku v reprezentatívnej edícii <i>Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben (Rakúsko-uhorská monarchia v textoch a obrazoch)</i> (1885 – 1901)	386
KATARÍNA MUŽIKOVÁ: Jazyková situácia na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia z pohľadu S. Czambela	395
MARTINA KOPECKÁ: Korelácia medzi grafémou, fonémou a sémantikou na príklade predpôň s-/so-, z-/zo- a vz- v starších kodifikáciách	405
JAZYK – GRAMATIKA – LEXIKA	
Gramatika	
JANA HOFFMANOVÁ – MARTIN HAVLÍK: Hledání jednotky mluveného projevu: replika, výpověď, promluva	433
MARTINA IVANOVÁ: Medzi slovesom a vetou: valenčná gramatika slovenského jazyka (k otázke významových aspektov spracovania verb vo valenčnom slovníku)	442
JIRÍ ZEMAN: Syntax mluvené češtiny: nesystémové syntaktické konstrukce	452
ZUZANA KOVÁČOVÁ: Aspektuálnosť ako parolová kategória	458
KAMILA MRÁZKOVÁ: Syntaktická charakteristika jednání obecních zastupitelstev (jako případ mluvené institucionální komunikace)	471
SÁNDOR JÁNOS TÓTH: Číslo a počet v slovenčine a v maďarčine	480
LUCIE JÍLKOVÁ: K užívání slova <i>tak</i> (na materiálu současných soukromých dopisů)	494
Slovotvorba a lexika	
MIROSLAVA GAVUROVÁ: Sú na červenej planéte čierne vdovy? K viacslovným pomenovaniám s komponentom pomenúvajúcim farbu	503
JANA BÍLKOVÁ: Názvy abnormálných stavů těla, duše i společnosti z hlediska slovotvorného	519
MAGDALENA BŁASZAK: Słownictwo deprecjonujące na przykładzie dysfemizmów we współczesnym języku macedońskim	528
PATRIK MITTER: Jazykovětypologická charakteristika kompozice v češtině	536
MILOSLAV VONDRÁČEK: Negace – aspekt slovotvorný	544
JANA REGULOVÁ: Slovné druhy v nemeckej expresionistickej lyrike: korpusová analýza	549
JÚLIA BEHÝLOVÁ: Bibliografia prác Slavomíra Ondrejoviča za roky 2008 – 2016	559

Sú na červenej planéte čierne vdovy? K viacslovným pomenovaniám s komponentom pomenúvajúcim farbu¹

MIROSLAVA GAVUROVÁ

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Are there black widows on the red planet? On multiword naming units with the colour component

The paper focuses on the lexemes naming colours that are part of Slovak multiword naming units (*žltá horúčka* – yellow fever, *biela mágia* – white magic). It points out how „colour component“ contributes to the expressivity and figurativeness of the multiword construction which makes it a boundary expression between neutral and idiomatic multiword naming unit. We also concentrate on the presence of particular colours in the multiword naming units and its symbolic meaning in relation to the meaning of the multiword expressions. The paper explores etymological and motivational background of such expressions. Particular attention is paid to the most frequent paradigmatic relations in the corpus of such expressions.

1. Koncept farebnosti a jeho vplyv na neutrálny, resp. obrazný charakter VP

„Jazyk nie je čierno-biely, ... nie je len správno-nesprávny, ale hrá všetkými farbami so všetkými odtieňmi, možno ešte viac ako dúha,“ povedal Slavomír Ondrejovič v jednom zo svojich rozhovorov (Ondrejovič, 2006). Nemal pritom, samozrejme, na mysli len lexémy označujúce farby, ktorými sa budeme v našom príspevku zaoberať, ale zdôrazňoval najmä to, že v jazyku majú svoju cenu aj varianty a že najvyššou metou komunikácie je „správne slovo na správnom mieste“ (ibid.).

Na tému symboliky farieb vzniklo viacero prác v medzinárodnom i slovenskom lingvistickom prostredí, preto náš príspevok chápeme skôr ako menší sumár týchto názorov, a to vo vzťahu k motivačným východiskám viacslovných pomenovaní (VP) s farebným komponentom (*zelená vlna*, *žltá horúčka*, *biela mágia*). Všímame si, do akej miery prispieva farebný komponent k obraznosti a expresívnosti konštrukcie a ako to vedie až k lavírovaniu spojenia na hranici medzi neutrálnym a frazeologickým viacslovným pomenovaním². Pozornosť venujeme aj pomernému zastúpeniu jednotlivých farieb a ich symbolike vo vzťahu k významu ustáleného slovného spojenia. Skúmame etymologický a motivačný podklad pre vznik týchto výrazových prostriedkov a všímame si aj prítomnosť paradigmatickej motivácie

¹ Príspevok vznikol ako súčasť riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0433/16 *Slovotvorná a morfológická štruktúra slovenského slova*.

² K typológii viacslovných pomenovaní porov. Ološtiak – Ivanová (2013, s. 117).

v korpuse viacslavných pomenovaní s dôrazom na najčastejšie paradigmatické vzťahy a na dištinkciu medzi homonymiou a polysémiou. Materiálovo vychádzame jednak z korpusu VP, vyexcerpovaných pre potreby *Slovníka viacslavných pomenovaní*, jednak z VP uvádzaných v slovníkových heslách lexém, ktoré pomenúvajú farby v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (ďalej KSSJ; 2003) a v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (ďalej SSSJ; 2006, 2011).

Vo všeobecnosti koncept *farebný* znamená „farebne príznakový“, pričom toto adjektívum stojí v kontraste s rôznymi farbami: *farebný papier – biely papier; farebné sklo – číre sklo; farebný film, fotografia, televízia – čiernobiely film, fotografia, televízia* (Vaňková et al., 2005, s. 199). To, čo je farebné, chápeme vždy ako pozitívne: farebnosť je spätá so svetlom, krásou, životom a zdravím, bohatstvom, šťastím, radosťou, veselosťou, rozmanitosťou plného života (op. cit., s. 196). Bezfarebnosť, šedosť predstavuje skôr „šero, nehezkosť... psychické a fyzické živoření, tíži všednodenného života, chudobu, smutek, nudu, letargii, znechucení, jednotvárnosť a nedostatok podnětů“ (Vaňková et al., 2005, s. 196). Prototypom nefarebného je „šed“ a šedivosť, ve specifických případech černobílost a někdy také čern“ (op. cit., s. 200).

Pri koncipovaní *Slovníka viacslavných pomenovaní*³, ktorý vznikol v rámci grantovej úlohy na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, sa na viacerých miestach objavila otázka, či konkrétne ustálené spojenie možno považovať skôr za neutrálne alebo za frazeologické viacslavné pomenovanie. Pritom na delimitáciu neutrálnych a frazeologických VP sa používajú a sú zväčša funkčné tri zásadné opozície: nociónálnosť – emocionálnosť; neobraznosť – obraznosť; konkrétny – nekonkrétny denotát (Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 120); dominantná a rozhodujúca je práve prvá z nich. Citovaní autori však zároveň pripomínajú, že „obrazné môžu byť aj neutrálne VP... napr. pomenovanie s „geografickými“ a „farebnými“ komponentmi (*francúzsky kľúč, turecký med; čierny humor, biela krvinka*)“ (ibid., zvýraznila MG). Okrem toho autori konštatujú, že obraznosť môže byť vlastná jednému (*čierny humor*) aj obojkom komponentom VP (*čierna skrinka*) (ibid.).

Dištinkcia medzi neutrálnymi a frazeologickými VP nie je samoučelná, pri existencii neutrálneho a obrazného významu, sa totiž neuvažuje o polysémii, ako by sme možno očakávali, ale o paradigmatickom vzťahu homonymie medzi neutrálnym VP a frazémou (op. cit., s. 121); porov. ďalej.

Pri pohľade na viacslavné pomenovania s farebným komponentom sa ukazuje, že farba poskytuje takémuto pomenovaniu veľkú významovú a štylistickú variabilitu, ktorá je sčasti determinovaná aj symbolikou farieb.

2. Paradigmatická motivácia v korpuse VP s farebným komponentom

Pri skúmaní VP vychádzame z koncepcie lexikálnej motivácie (Furdík, 2008; Ološtiak, 2011), ktorá pracuje s viacerými typmi motivácií v lexikóne. Elementárnu povahu má pritom paradigmatická motivácia, ktorá je vlastná všetkým lexémam, keďže tie vstupujú do rôznych paradigmatických štruktúr a vzťahov. V korpuse VP s farebným komponentom pozorujeme predovšetkým paradigmatické vzťahy antonymie a polysémie, resp. homonymie. Ostatné paradigmatické vzťahy v korpuse

³ Jeho vydanie je plánované na koniec roka 2016.

spracovaných VP s farebným komponentom sú len sporadické, čo je spôsobené menším rozsahom významu a väčším lexikálnym obsahom VP; medzi VP s farebným komponentom sme zachytili príklad **synonymie**: *žltá zimnica* a *žltá horúčka*.

2.1 Antonymia VP s farebným komponentom

Antonymia je jedným z najčastejších paradigmatických vzťahov medzi týmto typom lexém, pričom antonymom farebného komponentu VP nie je vždy totožná lexéma. Antonymia VP s farebným komponentom je totiž založená často na konotáciách farieb, a ak jedna farba konotuje odlišné koncepty, môže vstupovať do rozličných antonymických vzťahov s inými farbami.

Napr. ak sa *zelená* používa v súvislosti s rastlinami, vtedy kóduje zeleň a živú vegetáciu a je v antonymii so *žltou*, ktorá pokrýva sémy vädnutia. Ak sa však *zele-ná* používa v súvislosti so živočíchmi, vtedy má negatívne asociácie a jej protikladom je *červená*. Zdravá rastlina je zelená, zdravý človek je však červený (Vaňková et al., 2005, s. 206); ak je zelený, tak sa necíti dobre.

Nasledujúce uvádzané opozície VP sú len príklady pars pro toto za početné antonymické vzťahy medzi VP s jednotlivými farbami ako ich komponentmi:

a) **čierny**: *čierne čísla* ↔ *červené čísla*, *čierne pivo* ↔ *svetlé pivo*, *čierna káva* ↔ *biela káva*; *čierny úhor*⁴ ↔ *zelený úhor*⁵, *čierne uhlie* ↔ *hnedé uhlie*; *čierne olivy* ↔ *zelené olivy*;

b) **biely**: *biele plemeno* ↔ *farebné plemeno*; *biele víno* ↔ *červené víno*; *biele Vianoce* (zasnežená krajina počas Vianoc) ↔ *čierne Vianoce*; *biely zákal* ↔ *zelený zákal* ↔ *šedý/sivý zákal*; *biele zlato* ↔ *žlté zlato* ↔ *ružové zlato*; *biela múka* ↔ *celozrnná múka*; *biela hmota* ↔ *sivá hmota*;

c) **červený**: *červený kov* (zliatina medi, cínu, zinku a olova) ↔ *biely kov*; *červená vlna* ↔ *zelená vlna*; *červený diplom* ↔ *modrý diplom*; *červené mäso* ↔ *biele mäso*⁶.

Ako vidno, nejde vždy o komplementárne antonymá; niekedy sa objavuje aj viacčlenná **antonymia**, resp. tu ide o lexikálne pole VP, ktoré využíva farebnú škálu:

1. *čierny trpaslík* ↔ *červený trpaslík* ↔ *biely trpaslík* ↔ *hnedý trpaslík* (termíny z astronómie);

2. *červená mágia* (mágia lásky) ↔ *čierna mágia* (využívanie magických postupov na zlé ciele) ↔ *biela mágia* (ktorá má liečiť);

3. *čierne hrozno* ↔ *biele hrozno* ↔ *červené hrozno*;

4. *biely zákal* ↔ *zelený zákal* ↔ *šedý zákal*;

5. *biele zlato* ↔ *žlté zlato* ↔ *ružové zlato*;

6. *Čierne more* ↔ *Biele more* (časť Severného ľadového oceánu) – *Červené more*.

Z pohľadu typológie VP vstupujú do antonymického vzťahu rôzne typy VP, a to rovnorodé i rôznorodé. Antonymia sa v korpuse skúmaných slovenských VP vyskytuje:

⁴ „neobrábaná zem, ktorá sa trikrát ročne orala, ale neobsievala“

⁵ zelený úhor – „ktorý sa osieval“

⁶ „Hlavné pigmenty v mäse sú hemoglobín, pigment krvi, a myoglobín, pigment svalov.“ (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 24)

a) medzi **terminologickými** VP:

čierna technika ↔ **biela technika**;

čierna diera ↔ **biela diera** (hypotetické kozmické teleso žiariace do okolitého priestoru);

sivá hmota ↔ **biela hmota** (obe v mozgu);

b) medzi VP s vyššou mierou obraznosti⁷:

čierne zlato (ropa, uhlie) ↔ **biele zlato** (cukor) ↔ **zelené zlato** (chmeľ);

čierna kniha (zachytávajúca rozličné podoby chýb, omylov, nesprávnych postupov, krívd, zločinov) ↔ **biela kniha** (polit. dokument odôvodňujúci stanovisko štátu k závažnej medzinárodnej otázke);

biely teror (obdobie a metóda vlády royalistov a náboženských fanatikov vo Francúzsku na prelome 18. a 19. st.) ↔ **červený teror** (označenie ľavicového extrémizmu po dosiahnutí moci);

c) medzi **neutrálnym** a **obrazným** VP:

čierne uhlie ↔ **biele uhlie** (elektrická energia);

biely kohút (podľa ľudového zvykoslovia odháňal hlodavce); **čierny kohút** (ochraňoval dom pred požiarom)⁸ ↔ **červený kohút** (**obrazné** označenie požiaru).

Niekedy sa síce medzi dvoma VP s farebným komponentom ukazuje opozitný vzťah, ale ide len o kvázi antonymiu, a to aj preto, že sa obe VP vyznačujú vyššou mierou obraznosti a majú disparátne významy, napr.: **čierny kôň** (tajný tromf, favorit) ↔ **biely kôň** (bezúhonný človek nastrčený členmi organizovaného zločinu pri nelegálnych obchodoch).

O antonymii neuvažujeme ani medzi sémanticky príbuznými denotátmi (napr. dni v týždni), ktoré môžu v kombinácii s farebným komponentom patriť k odlišným registrom či terminológiám: **Zelený štvrtok**; **Biela Sobota** (oba z náboženskej terminológie) ↔ **čierny piatok** (1. na burze; 2. štvrtý novembrový piatok po Dni vďakývzdania, začiatok predvianočnej nákupnej horúčky; oba ekonomická terminológia).

Niektoré VP s farebným komponentom nemajú antonymum v lexéme s farebným komponentom: **biela čokoláda** ↔ (**hnedá**) čokoláda; **čierna omša** ↔ (**svätá**) omša. V tomto prípade sú **omša** a **čokoláda** prototypové označenia, ktoré nepotrebujú bližšiu špecifikáciu cez atribút.

2.2 Polysémia, resp. homonymia VP s farebným komponentom

Ďalším z paradigmatických vzťahov medzi skúmanými VP je **polysémia**, resp. **homonymia**⁹, pričom pri jednom VP pozorujeme viaceré kombinácie významov, neutrálneho a obrazného. Pri niektorých VP je preto opäť ťažké stanoviť, či tu ide ešte o neutrálne VP s vyššou obraznosťou alebo už o frazeologické VP. Aj M. Ološtiak a M. Ivanová, odvolávajú sa na staršie konštatácie (Jarošová, 2000, cit. ibid.), pripomínajú existenciu akejsi prechodnej zóny VP, „ktoré sú obrazné, majú konkrétny denotát a emocionálno-vôľovú zložku možno pri nich pokladať za nevyhranenú“ (Ološtiak – Ivanová, 2013, s. 121).

⁷ Zámerne nepoužívame terminologické označenie frazeologické VP z vyššie spomínanej typológie, lebo sa tieto spojenia lexikograficky nezachytávajú ako frazémy.

⁸ Porov. <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=2478>

⁹ K dištinkcii a výkladu porov. ďalej.

G. S. Philipová takisto uvádza, že sa nedá vždy jednoznačne určiť, či má farebný komponent VP doslovný alebo obrazný význam, a pripomína, že podľa niektorých autorov je celý jazyk mŕtvou metaforou (Partington, 1998, s. 21; cit. podľa Philip, 2003, s. 44), takže všetky slová, ktoré používame, nesú stopy metaforického pôvodu (ibid.).

Ak má VP s farebným komponentom viaceré významy, môže ísť o rôzne kombinácie neutrálneho alebo obrazného významu. Napríklad spojenie *čierny Peter* ako neutrálne VP pomenúva:

- 1) kartovú hru,
- 2) jednu kartu tejto hry.

Okrem toho je však aj frazérou, resp. jej súčasťou: (mať/držať) *čierneho Petra* znamená „byť v položení ohrozenom prehrou“ (*meno hráča, ktorému sa ujde čierny Peter v podobe vypadnutia z kádra*), „prevziať zodpovednosť“ (*A tak sa bude Čierny Peter zodpovednosti prehadzovať naďalej.*).

Metaforickosť môže byť vlastná len jednému významu VP s farebným komponentom. Tento obrazný charakter sa ešte viac prejaví vstupom VP do inej ustálenej konštrukcie: napr. kým spojenie *biele mäso* (z hydiny) je neutrálne VP, konštrukcia *obchod s bielym mäsom* má už frazeologický charakter a komponent *biele mäso* má v ňom iný, obrazný význam (vyvážanie žien a detí do zahraničia na prostitúciu).

Bližší pohľad na VP s farebným komponentom ukazuje nasledujúce kombinácie významov:

a) obidva významy VP sú neutrálne, napr.

čierna kuchyňa: 1. menšia miestnosť s ohniskom na varenie a pečenie;
2. kuchyňa v poľnohospodárskej domácnosti slúžiaca na prípravu krmiva pre dobytok a domáce zvieratá;

b) obidva významy sú (čiastočne) obrazné, napr.

čierna listina: 1. zoznam previnilcov, ktorí sa pokladajú za nevyhovujúcich, nebezpečných;
2. zoznam zakázaných vecí;

c) jeden z významov je neutrálny, druhý je obrazný, napr.

biele zlato: 1. zliatina zlata s paládiom, z ktorej sa vyrábajú šperky;
2. cukor, cukrová repa;

červená karta: 1. udeľovaná rozhodcom hráčovi za hrubé, nešportové správanie;
2. naznačenie nesúhlasu s niekým alebo niečím.

Pokiaľ ide o lexikografické spracovanie, niektoré VP s farebným komponentom sa v slovníkoch nezachytávajú ako polysémické, hoci sú pri nich zreteľne prítomné viaceré významy. Napr. pri VP *čierna vdova* sa uvažuje len o prvom význame:

1. označenie samičky pavúka pradiarky obávanej *Latrodectus mactans*, ktorá po párení zvykne zožrať samčeka.

Ďalšie významy sa už nespracúvajú, hoci sú v úze prítomné:

2. žena, ktorá zabíja svojich manželov (*pohľad na ženu, prezývanú Čierna vdova, Patriziu Reggianiovú, ktorá je obvinená, že zosnovala vraždu svojho bývalého muža Gucciho*);

3. žena, ktorá zabíja iných v mene pomsty za smrť manžela/otca/syna (*Tieto ženy prezývané „čierne vdovy“, chcú takto pomstiť smrť svojich mužov, otcov, bratov či synov.*).

Ako vidno, viacnásobná polysémia je síce zriedkavá, no sporadicky sa predsa len vyskytuje; porov. aj: *Biely dom*: 1. sídlo amerického prezidenta; 2. americká vláda; 3. budova, v ktorej sídlia centrálné orgány štátnej správy.

Predchádzajúce príklady ukazujú, že viaceré významy pri VP s farebným komponentom zväčša vznikajú na podklade **metaforickej** transpozície; len zriedka na **metonymickom** základe:

červená paprika – 1. červený plod papriky; 2. mletá červená paprika

čierne ríbezle – 1. záhradný ovocný ker s čiernymi bobuľkami v strapcoch; 2. čierne sladkokyslé plody tohto kra

modrá líška – 1. druh líšky; 2. druh líškej kožušiny

Na tomto mieste sa chceme ešte dotknúť otázky, avizovanej v úvode tejto podkapitoly, ktorá sa týka dištinkcie medzi **polysémiou** a **homonymiou** pri takýchto VP. Ak pri jednej lexéme jestvujú viaceré významy, do popredia, samozrejme, vystupuje problematika lexikálnej ambiguity. Klepousnioutou (2002, s. 205) pripomína, že „lexikálna dvojznačnosť nie je homogénny fenomén, ale člení sa na dva odlišné typy, konkrétne homonymiu a polysémiu“; navyše jedno z homonym môže byť aj polysémické (Berretta et al., 2005, s. 58).

Na rozlíšenie homonymie a polysémie sa používajú dve základné kritériá (Lyons, 1977, cit. podľa Klepousnioutou, 2002): 1. **sémantické kritérium**: ak významy spolu súvisia, ide o polysémiu, ak nesúvisia, ide o homonymiu; 2. **etymologické kritérium**: homonymá majú odlišný pôvod. Obe kritériá však majú svoje úskalia: pri sémantickom kritériu nejestvuje vždy jednoznačná zhoda v tom, či sú významy usúvisťajzené (Klepousnioutou, 2002, s. 206). Rovnako aj etymologické kritérium zlyháva, lebo pôvod niektorých lexém je neistý – už staršie práce naznačujú, že „polysémia je fenomén s istou postupnosťou“ (Nunberg et al., 1979, s. 142, cit. podľa Berretta et al., 2005) a „všeobecne sa uznáva, že polysémické významy sa pohybujú na osi od takmer identických po skoro nesúvisiace“ (Klein and Murphy, 2002, s. 569, cit. podľa Beretta et al., 2005, s. 59). Problematické je etymologické kritérium: ťažko sa stanovuje, ako ďaleko treba ísť do histórie vzniku slova. Preto „neexistuje jasná dichotómia medzi homonymiou a polysémiou, ale skôr kontinuum od „čistej“ homonymie po „čistú“ polysémiu“ (Lyons, 1977, cit. podľa Klepousnioutou, 2002).

Pokiaľ ide o zachytenie VP vyznačujúcich sa lexikálnou ambiguitou v *Slovníku viacslovných pomenovaní*, pri jeho koncipovaní sa postupovalo takto:

1. Frazémy, „ktoré obsahujú heslové VP alebo ktoré sú identické s heslovým VP (jednotky na úrovni nefrazeologické VP – frazeologické VP pokladáme za medzisystémové homonymá: **voľný pád** fyz. *pád voľne pusteného telesa, zvislý rovnomerne zrýchlený pád* • **voľný pád** veľmi rýchle (nekontrolované) zhoršovanie situácie“ (Ološtiak et al., 2015, s. 38). Hoci medzi oboma významami dokázateľne jestvuje súvis a druhý význam vznikol sémantickou transpozíciou na podklade metafory, predsa je jednotka s obrazným významom prihniedzovaná pri nefrazéme ako homonymum, nespracúva sa, ako by sme očakávali, ako polysémická.

2. Naproti tomu VP, ktoré má oba (či viaceré) významy **neutrálne**, sa spracúva vo výkladovej časti hesla ako **polysémia**: *priamy dôkaz* 1. mat. dôkaz, v ktorom každý člen je logickým dôsledkom predchádzajúcich, pričom posledným členom reťazca je dokazované tvrdenie; 2. práv. jasne preukázateľný dôkaz.

Rovnako sa ako polysémické hodnotia také jednotky, ktorých sekundárny význam vzniká na podklade **metonymie** (*čierne ríbezle*: 1. ker; 2. plod tohto kra), a to aj napriek tomu, že spôsob rozširovania významu je rovnaký ako v prípade metafory – **transpozícia**. Rozdielny je len výsledok: v prípade metafory je to jednotka s obrazným významom, pri metonymii jednotka s neutrálnymi významami.

Uvedomujeme si, že jestvujú argumenty pre aj proti takémuto rozdielnemu hodnoteniu; predsa len chceme pripomenúť, že dištinkcia medzi homonymiou a polysémiou nie je samoučelná. Odhliadnuc od odlišného slovníkového spracovania, „homonymia sa spolieha na proces výberu významu; na druhej strane polysémia a osobitne metonymia sa spolieha na proces vytvárania významu“ (Klepousniotou, 2002, s. 217). Takisto platí, že „metaforicky motivovaná polysémia, na rozdiel od metonymicky motivovanej, je očividne dosť neobmedzená“ (Apresjan, 1974, cit. podľa Klepousniotou, 2002, s. 216) a presnými meraniami sa zistilo, že najrýchlejšie sa vníma metonymia, najdlhšie homonymá. „Ak sú homonymia a metonymia dva krajné body lexikálnej ambiguity, potom metafora leží kdesi uprostred.“ (Klepousniotou, 2002, s. 216) Aj stručný náčrt problematiky teda ukazuje, že klasifikácia lexikálnej ambiguity je zložitou problematikou a vyžadovala by si osobitný priestor štúdie.

3. Symbolika farieb vo viacslovných pomenovaniach

Niektorí lingvisti tvrdia, že farby nemajú význam (Steinval, 2002, cit. podľa Molnar, 2013, s. 365); podľa iných zasa kódujú množstvo významov. O symbolickej vyťažnosti farieb svedčí o. i. fakt, že bývajú spájané napr. so štyrmi typmi charakterov podľa Hippokrata: červená sa asocjuje s typom sangvinik, žltá s cholerikom, čierna s typom melancholik a biela s flegmatikom (Philip, 2003, s. 19).

Zastúpenie farebných komponentov v slovenských VP a ich frekvencia je ovplyvnená viacerými faktormi; jedným z nich je iste aj **genetická postupnosť vzniku farieb**. V tejto súvislosti len v krátkosti spomenieme staršie zistenia. Pre prítomnosť pomenovaní farieb v jazykoch jestvujú:

1) univerzáliá platné pre (pravdepodobne) všetky jazyky;

2) evolučná postupnosť vo vývoji a vzniku farieb: 1. **čierna** a **biela** predchádzajú **červenej**; červená predchádza **zelenej** a **žltej**, tie predchádzajú **modrej**, tá predchádza **hnedej** a hnedá predchádza sekundárnym farbám: **fialovej**, **ružovej**, **oranžovej** a **sivej**. Tieto farby tvoria kompletný inventár 11 základných farieb (Berlin – Kay, 1969; cit. podľa Molnar, 2013). Sekundárne farby možno namiešať z predchádzajúcich primárnych farieb tejto základnej skupiny (Philip, 2003, s. 11). Na podklade uvedenej postupnosti sa preto teraz pozrieme na prítomnosť týchto farieb ako komponentov v korpuse skúmaných VP.

3.1 Biela a čierna

Ak má jazyk dve pomenovania pre farby, sú to práve *biela* a *čierna* (Berlin – Kay, 1969). Toto dominantné postavenie oboch farieb spochybňujú názory namietajúce, že *čiernu* a *bielu* nemožno označovať termínom farba, keďže obidve obsahujú všetky farby spektra v kombinácii: *čierna* absorbuje všetky svetelné lúče, *biela* ich odráža (Philip, 2003, s. 22). I. Vaňková konštatuje, že „fyzikálne‘ nebarevné,

(a-chromatické!) barvy čierná, bílá a šedá majú postavení ne-barev i v jazyce“ (Vaňková et al., 2005, s. 200). O dôležitosti *čiernej* a *bielej* svedčí aj fakt, že slepý nie je ten, komu chýba farebné videnie, ale komu chýba rozoznávanie *bielej* a *čiernej*, potrebné na rozlišovanie predmetov.

Z etymologického hľadiska adjektívum *čierny* pochádza z psl. *чѣръ*, z indoeurópskych koreňov **kers-* **ker-*, ktoré sa používali na označenie „tmavých farebných odtieňov“ (Králik, 2015, s. 104). Pôvod lexémy *biely* je podľa etymologického slovníka v praslovanskom *bělъ* a indoeurópskom **bhel-* „žiariaci, biely“ (op. cit., s. 69).

Čierna od čias starovekých Grékov až po kresťanstvo symbolizuje zlo, škaredosť, tvrdohlavosť, smútok a melanchóliu (odtiaľ *čierna* ako smútočná farba). Negatívnu konotatívnosť *čiernej* napríklad potvrdzuje aj jej nízky výskyt v reči matky orientovanej na dieťa (Brestovičová, 2012) a reči učiteľky orientovanej na dieťa (Slančová, 1999, cit. ibid.), ktoré sú vo svojej podstate pozitívne. Je zaujímavé, že frekvencovanosť *čiernej* sa zvyšuje hneď v lexike detí mladšieho školského veku, v ktorej je *čierna* po *červenej* druhou najfrekvencovanejšou farbou (Kesselová, 2003, cit. ibid.), a v lexike dospelých, kde je *čierna* frekvenčne najvyťaženejšia (Mistrík, 1969, cit. ibid.). Na rozdiel od *čiernej* evokuje *biela* dobrotu a všetko božské, nevinné, dobro, krásu, poslušnosť (Philip, 2003, s. 22); tu je aj možná motivácia pre vznik spojenia *biela lož* (nevinné klamstvo).

Azda aj pre elementárnu povahu týchto dvoch farieb je štatisticky nepomerne viac VP s komponentom *biely* a *čierny*. Medzi *čiernou* a *bielou* je však nielen toľko pertraktovaná priama opozícia (napr. tmy a svetla, zla a dobra), ale súčasne aj úzka prepojenosť až symbióza, čo dokumentuje napr. spojenie *čierne na bielom* (validitu má to, čo je zachytené písomne, nielen ústne) a adjektívum *čierno-biely* (*čiernobiela fotografia*, *čiernobiely film*).

V **primárnom** význame sú VP s farebným komponentom (*čierny*, *biely*) takmer výlučne neutrálne, čo tak trochu vyplýva z charakteru primárneho významu; istá expresívnosť, obraznosť a prenesenosť významu je však niekedy prítomná aj pri VP s farebnými komponentmi v primárnom význame.

Napr. v prvom význame lexémy *biely* („majúci farbu ako sneh, ako mlieko“) je viacero VP, kde má komponent *biely* obrazný význam: *biela pani* – domnelý duch rodu, ktorý sa zjavuje, *biele noci* – s krátko trvajúcou tmou (za polárnym kruhom), *Biela sobota* – sobota pred Veľkonočnou nedeľou, *Bieli otcovia* – katolícky rád, *bieli mnísi* – ľudové označenie cisterciánov, *biely teror* – obdobie a metóda vlády royalistov a náboženských fanatikov, *Biela légia* – protikomunistické hnutie na SK, *Biela stopa SNP* – preteky v behu na lyžiach, *biely pas* – umožňujúci odchod do ktorejkoľvek krajiny, *biela smrť* – spôsobená zamrznutím alebo predávkovaním drogou, *biely svet* – kraj pokrytý snehom.

Ak sú komponenty *čierny* a *biely* použité v **sekundárnych** významoch, takmer priamoúmerne sa miera obraznosti VP zvyšuje. Napr. už v druhom význame adjektíva *biely* – „svetlý, belavý, biely“ (KSSJ, 2003) sa vyskytujú také VP, kde lexéma *biely* neoznačuje presnú farbu denotátu: *biela káva* ani *biele víno* nie sú biele. Okrem toho, pri sekundárnych významoch farebných lexém je vyššia variabilita v tom, aké konkrétne významy môže potom VP s farebným komponentom nado-

búdať. Napr. komponent *čierny* môže mať vo VP nasledujúce významy: *čierne myšlienky* („**pesimistické**“), *čierna duša* („**zlý** človek“), *čierny román* („používajúci prvky **fantastiky**, mystických a strašidelných motívov“), *čierna komédia/groteska* („využívajúca prvky **čierneho humoru**“).

Samozrejme, obraznosť VP s farebným komponentom môže byť dôsledkom nielen obraznosti farebnej lexémy, ale aj druhého komponentu VP: *čierne zlato* (uhlie, ropa), *biele zlato* (cukor), *čierni baróni* (podľa farby výložiek. v 50. rokoch 20. st. vojaci základnej služby považovaní za politicky nespoľahlivých a odvelení do pomocných technických práporov), *čierny šerif* (príslušník bezpečnostnej služby).

Obraznosť môže prerastať až do pejoratívnosti, resp. politickej nekorektnosti, napr. *čierna kapela* (pozostávajúca z rómskych hudobníkov), *čierny kontinent* (Afrika, s majoritne černošským obyvateľstvom).

Z pohľadu obraznosti treba takisto upozorniť na to, že totožné, resp. homonymné jednotky sa niekedy vo výkladových slovníkoch hodnotia odlišne, raz ako VP, inokedy ako frazémy. Napr. *čierny bod* sa definuje ako neutrálne VP (pri prvom význame lexémy *čierny*) s významom „znak záporného hodnotenia“ a súčasne sa toto spojenie spracúva ako polysémická frazéma vo význame a) „pokarhanie“, b) „zlé hodnotenie“ (SSSJ, 2006).

Odlišne sa takisto hodnotia VP s relatívne rovnakou mierou obraznosti: *čierny trpaslík* (hviezda nevyžarujúca energiu) sa považuje za neutrálne VP a *čierna diera* (miesto, kde sa všetko stráca) za frazému (SSSJ, 2006); *čierna pani* (smrťka) sa uvádza ako frazéma, ale spojenie *čierny anjel* (posol smrti) sa v slovníku spracúva ako neutrálne VP (ibid.).

Osobitne od konštrukcie „atribút – nadradené substantívum“ typickej pre farebné VP stojí eliptické VP *malé čierne* („elegantné čierne šaty rôznych strihov na univerzálne použitie“), v ktorom chýba nominálny element.

3.2 Červená

Ak jazyk obsahuje tri pomenovania pre farby, tou tretou je červená. Ak majú respondenti rýchlo vymenovať rôzne farby, majú veľmi silnú tendenciu začať práve červenou: „Finálny princíp pri pomenúvaní farieb vyjadruje primárnosť červenej pri vnímaní farieb.“ (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 47). Rovnako viaceré štúdie potvrdili, že deti si zvyčajne osvoja najprv červenú farbu (Kay – Maffi, 1999, s. 10), čo ukázal aj výskum reči matky orientovanej na dieťa (Brestovičová, 2012), podľa ktorého v reči matky mala *červená* z „farebných“ adjektív najvyššiu frekvenciu (10. miesto v poradí všetkých adjektív). Červená je „prototypom farebnosti“ (Vaňková et. al., 2005, cit. podľa Brestovičová, 2012), je najviditeľnejšou farbou spektra (Philip, 2003, s. 10), má najnižšiu frekvenciu a najdlhšiu vlnovú dĺžku svetla viditeľnú ľudským okom (Molnar, 2013; s. 364, Philip, 2003, s. 10).

Keďže sémantika lexémy farby je veľmi často prepojená s jej etymológiou, treba pripomenúť, že slovenská lexéma *červený* pochádza z praslovanského *črvenъ*, ktoré znamenalo „zafarbený červcom“ a bolo odvodené zo slovesa *červiti* (zafarbiť červcom, zool. *Coccoidea*, *Coccinea*), takže ontologickou metonymiou z mena farbiva vznikla farba (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 21). Keďže červy boli ako farbivo veľmi drahé (ibid.), *červená* symbolizuje bohatstvo, vznešenosť. Na obrazoch sa čer-

vený pigment často kombinoval so zlatom na naznačenie vznešenosti a honosnosti Kráľa nebies (Philip, 2003, s. 23), a aj preto sa červená asociuje s dôležitosťou, porov. VP *červený koberec* (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 37).

V súvislosti s červenou treba takisto uviesť, že praslovanské *kras-* označovalo nielen krásu, ale aj červeň a farbu všeobecne; *krásny* znamenalo nielen „červený“, ale aj „zafarbený, farebný a navyše ešte krásny“ (Vaňková et al., 2005, s. 201). Sémantickým oblúkom možno konštatovať, že čo je červené/farebné, to je krásne (ibid.).

Aj vďaka tejto frekventovanosti a produktívnosti je pre červenú farbu charakteristická vysoká odtieňová variabilita – farby ako *rumelková, gaštanovočervená, karmínová, šarlátová, purpurovočervená, rubínová, karmínová, hrdzavá* spadajú pod základný odtieň červenej. Tieto špecifické farby sa však používajú vtedy, ak treba zdôrazniť špecifický odtieň, napr. *krvavočervený* lak na nechty (Philip, 2003, s. 10). Prominentné postavenie červenej vytvára predpoklady pre jej vysokú polysémiu (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 47). Červená sa vyznačuje dvojznačnosťou – môže vyjadrovať varovanie (varovné signály) i lákať (napr. v jedovatých bobuliach) (Molnar, 2013, s. 365).

Viacere výskumy ukázali, že *červená* sa hodnotí ako farba „ťažká, silná, aktívna, horúca“ (Humprey, 1976, 97f; cit. podľa Kay – Maffi, 1999, s. 9); ak sa porovnávajú dva farebné disky, červený vždy vychádza z hodnotenia respondentov ako ten ťažší (ibid.). Veľké polia červeného svetla vyvolávajú psychologické symptómy emocioného vzrušenia – zmeny v srdcovom rytme, odpor kože a elektrickú aktivitu mozgu (ibid.). Vystavenie červenej farbe zrýchľuje tep, mení krvný tlak a zvyšuje dychovú frekvenciu (Sassoon, 1992, s. 173, cit. podľa Gieroń-Czepczor, 2010, s. 22).

Primárnou motiváciou pre tieto asociácie červenej je krv, keďže slová označujúce túto farbu v indoeurópskych jazykoch (*red, rot, ross*) majú pôvod v sanskrto-
vom slove *rudhirā* pomenúvajúcim krv (Gage, 2006, s. 110; cit. podľa Gieroń-Czepczor, 2010, s. 20). Rovnako v kresťanstve červená symbolizuje krv života i „krv, ktorá bola za nás vyliatá“ (ibid.). Na druhej strane *červená* vyvoláva asociácie vojny, zúrivosti a revolúcie (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 19). Na základe spojitosti s krvou môže byť nielen vyjadrením **agresie**, ale i **vitality a dobrého zdravia** (Biggam, 1993, cit. podľa Philip, 2003, s. 24). V kombinácii s bielou je červená takisto symbolom ženskej krásy (Philip, 2003, ibid.).

Aj keď vo všeobecnosti prevláda tendencia vnímať farbu ohňa skôr ako oranžovú a žltú (Wierzbicka, 1980; cit. podľa Gieroń-Czepczor, 2010, s. 20), na konceptualizáciu červenej sa okrem **krvi** používa práve **ohň** (Molnar, 2013; Wierzbicka, 1980). Červená sa nevníma len ako symbol ohňa (aj toho pekelného) (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 19), ale rovnako aj svetla, tepla, žiary (Philip, 2003, s. 24). Obidva ohniskové prototypy červenej – **ohň** i **krv** – sa často podieľajú na konceptualizácii ľudských emócií a vášní (Vaňková et al., 2005, s. 202).

Uvedené konotácie a konceptualizácie sa potom pretavujú aj do konkrétnych VP. V slovenčine sa komponent *červený* často asociuje s **komunistickou, bolševickou ideológiou**: *červený kútik* (kultúrno-výchovné zariadenie), *červená knižka, Červená armáda, červený teror* (označenie ľavicového extrémizmu po dosiahnutí moci), *Červení khméri* (ultraľavicové vojensko-politické hnutie v Kambodži), *Čer-*

vené brigády (ľavicové teroristické organizácie v 70. rokoch 20. storočia v krajinách západnej Európy). Pri niektorých z týchto spojení možno uvažovať aj o implikácii konceptov **radikálny, revolučný** (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 29).¹⁰

Červená sa konceptualizuje aj ako označenie **nebezpečnej oblasti, priestoru**¹¹ – v slovenčine by sme sem mohli priradiť VP *červené čísla*. Rovnako sa *červená* asocioje s konceptom **lásky**; v tomto význame je napr. prítomná vo VP *červená mágia* (vedomé a cielené používanie magických postupov na zabezpečenie lásky niekoho iného, mágia lásky).

VP s komponentom *červený* označujúce **neživotné entity** majú často význam, ktorý vznikol na podklade **jednoduchej vonkajšej podobnosti**, vzhľadu: *červená vlna* (sled červených svetiel na semafore), *červená hlina*, *červená knižka*, *červená karta*, *červený diplom*, *červené barety* (špeciálny oddiel ozbrojenej moci štátu vyvíčený na osobitné zásahy, napr. proti teroristom), *Červený kríž*, *Červený polmesiac*, *červená hviezda* (hviezda s červenkastým sfarbením spôsobeným spektrálnym zložením jej svetla), *červený trpaslík*, *červená planéta* (Mars, má červenkastú farbu vďaka oxidom železa). Na podklade priamej metaforickej transpozície založenej na vonkajšej podobnosti vzniklo aj spojenie *červená knižnica* (nenáročná, sentimentálna až braková oddychová literatúra¹²) či *červená kniha* (obsahujúca opis a vyobrazenie vzácných a ohrozených druhov rastlín a živočíchov určitého územia).

Z pohľadu opozície neutrálne – frazeologické VP sa ako **frazémy** s vyššou mierou idiomatičnosti hodnotia spojenia *červený kohút* (požiar, symbol ohňa), *červený majster* (kat). Pri frazéme *mávať pred niekým červeným súknom* (dráždiť niekoho) treba pripomenúť, že hoci sa všeobecne predpokladá, že práve červená farba súkna dráždi býka, v skutočnosti je to práve pohyb súknom (Gieroń-Czepczor, 2010, s. 41).

Červená je veľmi často v opozícii s bielou, čo dokumentujú antonymické páry: *červená cibuľa* ↔ *biela cibuľa*, *červené víno* ↔ *biele víno*, *červené krvinky* ↔ *biele krvinky*, *červený kov* (zliatina medi, zinku, cínu, príp. aj olova, používaná na výrobu armatúr) ↔ *biely kov* (zmes medi a cínu).

3.3 Žltá

Z etymologického pohľadu pochádza lexéma *žltý* z praindoeurópskeho **ghel-* s významom „žltý, zelený“ (Harper, 2001) a praslovanské *žlt* je príbuzné s lexémou *zlato* (Brückner, 1998, cit. podľa Gieroń-Czepczor, 2014, s. 411). Historicky doloženú vlastnosť lesku, ktorú implikoval indoeurópsky koreň **ghel-* lesknúť sa (Králík, 2015, s. 698), stratila lexéma *žltý* v prospech adjektív *zlatý*, *zlatistý* (Gieroń-Czepczor, 2014, s. 418). Žltá je nielen farbou svetla, ale širšie aj inteligencie a vedomostí, asociácie so zlatom sa teda považujú za novšie (Philip, 2003, s. 27).

¹⁰ Ak denotát nemá také radikálne a komunistické charakteristiky, tak sa označuje ako „ružový“, čo okrem iného dokumentuje tendenciu vnímať farby ako kontinuum (op. cit., s. 30).

¹¹ V angličtine znamená spojenie *to be in red* riziko nebezpečenstva, bankrotu alebo smrti.

¹² Spojenie má pôvod v názve edície gýčovitých románov pre ženy z 20. – 30. rokov 20. storočia, ktoré boli viazané v červenom plátne.

Pokiaľ ide o základné konotácie, „[k]ategória žltej... nie je formovaná predhistorickým strachom pred prírodnými fenoménmi ako tma (čierna) či oheň (červená) a nie je ovplyvnená ani obraznosťou typickej entity nesúcej farbu, akou je obloha, voda (modrá) alebo sneh (biela)“ (Gieroń-Czepczor, 2014, s. 417). Pravdepodobne na podklade metonymickej spojitosti so žľčou a pečeňou, ktorá oslabená spôsobuje žltáčku, symbolizovala **žltá závisť** a **nenávisť** (Vaňková et al., 2005, s. 207), žiarlivosť, neskôr zbabelosť (Philip, 2003, s. 26), „čo zanechalo negatívne konotácie v kultúrnej formovanej percepcii žltej v germánskych a slovanských jazykoch“ (Gieroń-Czepczor, 2014, s. 417). Tam má, pravdepodobne, svoje korene aj slovenské frazeologické spojenie „*žltý od hnevu (závisti)*“¹³ (o prudkom záchvate hnevu).

Vo väčšine VP má komponent *žltý* doslovný, ikonický význam, ktorý sa vytvoril na podklade vonkajšej podobnosti. *Žltá* sa vtedy asociuje s prírodnými substanciami: *žltý melón*, *žltá paprika*, *žltá zrelosť* (prejavujúca sa žltým sfarbením ovocia). V kontraste so *zelenou* (porov. 3.4) však *žltá* konotuje aj **vädnutie**, **schnutie**, **chorobu**: *žltá škvrnitosť* (choroba rastlín), prípadne aj starobu (bledá pleť s nádychom do žltá), vtedy kontrastuje so zdravou farbou – ružovou. Nezanedbateľná je preto aj negatívna asociácia *žltej* s chorobou pokožky (Gieroń-Czepczor, 2014), napr. v synonymných VP *žltá zimnica*, *žltá horúčka*, ktoré pomenúvajú vírusové ochorenie, prejavujúce sa o. i. zožltnutím. Okrem toho sa v spojeniach *žlté plemeno/žltá rasa* dostáva *žltá* do radu s farbami *biela* a *čierna* pomenúvajúcimi farbu pokožky.

Motivačne zreteľné sú oba komponenty v spojeniach označujúcich neživotné substancie: *žlté odbory* (sociálno-demokratické; podľa žltej členskej legitimácie), *žlté tričko* (tričko, ktoré si oblieka pretekár na čele predbežného poradia vo viacetapových cyklistických pretekoch); *žltý kov* (bronz a mosadze) či *žltý fosfor*. Ikonický charakter má *žltá* aj vo VP *žlté teliesko* (periodicky sa vytvárajúce v ženskom vaječníku; jeho farba je daná vysokým obsahom luteínov) i *žltá škvrna*¹⁴ (miesto najostrejšieho videnia na sietnici, macula lutea).

Produktívna je pri *žltej* aj konceptualizácia **výstrahy**, **upozornenia**, **obmedzenia**, a to v spojeniach s doslovným, ikonickým významom: *žltá karta*, *žltá návesť*, *žltá zástavka* (na signalizáciu napr. v doprave). K sémam upozornenia a obmedzenia by snáď bolo možné priradiť aj VP *žltá hviezda*, ktorou nacisti označovali Židov.

Ak majú VP s farbou *žltý* obrazný, idiomatiký charakter, získavajú ho aj z druhého, nefarebného komponentu VP: *žltý anjel* (príslušník nepretržitej havarijnej služby pre motoristov; podľa žltého anjela v logu). Podobne ako v angličtine či poľštine (Gieroń-Czepczor, 2014, s. 415), aj v slovenčine *žltá* kóduje strach z invázie príslušníkov žltej rasy, a to vo VP *žlté nebezpečenstvo* (hroziace od žltej rasy).

3.4 Zelená

Zelená je farbou ľahko rozpoznateľnou pre ďalekozrakých¹⁵ (Philip, 2003, s. 10); oko vníma *zelenú* ako farbu protikladnú k *červenej* a za takú ju považuje aj astro-

¹³ Aj toto slovníkové zachytenie staršieho expresívneho spojenia *žltý od závisti* (Slovník slovenského jazyka, 1965) dokazuje konkurenčnosť oboch farieb, žltej i zelenej (*zelený od závisti*).

¹⁴ *Žltá škvrna* však zažíva nie je vôbec žltá, ale o niečo červenšia ako okolie. Prívlaskot *žltá* dostala makula podľa toho, že žltou sa javí u mŕtveho.

¹⁵ Červená je zasa najľahšie rozpoznateľnou farbou pre krátkozrakých.

lógia, v ktorej sa *zelená* ako farba plodnosti asociuje so ženským princípom (Venuša); *červená* sa naproti tomu spája s mužským princípom (Mars).

Zelená bola v histórii často vnímaná v spojitosti so *žltou*, keďže obe farby sa prísudzujú žlti (Philip, 2003, s. 158). Navyše zelený pochádza takisto z indoeurópskeho **ǵhel-* lesknúť sa (Králik, 2015, s. 684). Z týchto konkurenčných farieb sa v súvislosti so závišťou používa vo väčšine kontinentálnej Európy najčastejšie *žltá* (Philip, 2003, s. 158); *zelená* sa na konotovanie závišti používa napr. v angličtine (*green with envy* – *zelený od závišti*), ale aj v slovenskej frazéme (*ozelenieť od závišti*).

Symbolika *zelenej* je tak trochu kontradiktórna; v súvislosti s rastlinnými denotátmi má *zelená* **pozitívne** konotácie, na metonymickom podklade *zelená* odkazuje na koncepty **zelene, života, rastu a plodnosti** (Philip, 2003, s. 27), v súvislosti s človekom, resp. živočíchmi, má naopak asociácie **negatívne** (Vaňková et al., 2005, s. 206).

VP s komponentom *zelený*, disponujúce sémou vegetácie, sú zväčša ikonicky doslovné (*zelená fazuľa*, *zelená fazuľka*, *zelený hrášok*). *Zelená* prirodzene implikuje čerstvosť, sviežosť, čoho dôkazom je napr. aj opozícia *zelená fazuľa* – *suchá fazuľa*. Motivácia VP s komponentom *zelený* s vyššou mierou idiomatičnosti je zväčša v zelenej farbe rastlín, ktoré tvoria jednu zo sém konkrétneho VP, napr. *zelené krmivo* (z čerstvých rastlín), *zelené hnojenie* (zaorávanie zelených častí rastlín), *zelená hranica* (ktorá vedie neobývaným územím, lesným porastom), *zelený úhor* (ktorý sa osieva), *zelená správa* (o poľnohospodárstve), *zelené úvery* (krátkodobé účelové úvery na jarne a jesenné poľnohospodárske práce v rastlinnej výrobe).

VP s komponentom *zelený* sa používajú aj na označenie **neživotných** denotátov: *zelená karta* (1. medzinárodná automobilová poisťovacia karta; 2. povolenie pre cudzincov na trvalý pobyt v USA). Kým v spojení *zelená hranica* „sa pociťuje súvislosť prídavného mena *zelený* s prírodou, v prípade spojenia *zelená karta* (popri jej farbe) možno vidieť spojitosť so signálom zelenej farby v doprave ako povolenia na voľný prechod“ (Duchková, 1997, s. 245). Popri ikonickej povahe je preto v spojení *zelená karta* prítomný aj idiomatičný rozmer. Ten je ešte výraznejší v polysémickom VP *zelená vlna* (1. synchronizované riadenie cestnej premávky; nastavenie za sebou nasledujúcich semaforov tak, že pri dodržaní stanovenej rýchlosti a pri plynulej premávke je auto schopné prejsť cez ne na zelenú; 2. aplikácia do mobilu poskytujúca profesionálne dopravné spravodajstvo zo slovenských ciest), do ktorého sa idiomatičnosť dostáva cez druhý komponent. Komponent *zelený* je produktívny aj v spojeniach označujúcich karty, kde idiomatičky odkazujú na symbol zeleného listu na nich: *zelená sedma*, *zelené eso*.

Ďalšie konotačné rozpätie VP s komponentom *zelený* je naozaj široké, spojenia s vyššou mierou idiomatičnosti implikujú nielen mladosť, ale aj **nezrelosť, neskúsenosť, neznalosť**, ale to už vo frazeologických VP, napr. *spoza zeleného stola* (bez poznania reálnej skutočnosti); evokujú aj **začiatok všetkého**: *na zelenej lúke (od základu)*; **voľnosť**: *mať/dostať zelenú* (môcť sa voľne rozvíjať); *zelená ulica* (voľný priechod vlaku na trati). Podobne idiomatičné je aj VP *zelená linka*, ktoré je navyše aj polysémické:

1. linka 800 (*volanie na zelenú linku je odkiaľkoľvek z SR bezplatné, volajúci nič neplatí, náklady platí volaný*);¹⁶

¹⁶ Popri tom jestvuje ešte *modrá linka* (850; pri modrej linke sú náklady rozdelené medzi volaného a volajúceho).

2. telefonické spojenie určené na informovanie o životnom prostredí.

Frazematický charakter majú aj spojenia *mať zelenú krv* (byť poľovník), *nieť zelenú ratolesť* (prichádzať so zmierlivými úmyslami), idiomatické je aj spojenie *zelený anton* (uzavreté policajné auto určené na odvoz zadržaných osôb).¹⁷

3.5 Modrá

V najstarších zdrojoch *modrá* odkazuje na vzduch, oblohu a nebo, a tak sprostredkované na Božské. V časoch G. Chaucera bola *modrá* symbolom lojality, pravdepodobne na podklade metonymickej súvislosti so stálosťou oblohy (Philip, 2003, s. 27). *Modrá* stojí v protiklade s *červenou*, lebo sa často asociuje s chladom, vzdialenosťou a duchovnosťou, na rozdiel od *červenej*, ktorá konotuje živočíšnosť a oheň (Vaňková et al., s. 207). Negatívna asociatívnosť *modrej* sa týka živých organizmov; človek zmodrie pri nedostatku kyslíka alebo pri silnom podchladení; *modrá* sa preto často spája s odumretím, zastavením krvného obehu (opäť vystupuje do popredia opozícia s *červenou*), so smrťou (ibid.).

V slovenčine sa *modrá* vyskytuje v ikonicky motivovaných spojeniach na podklade vonkajšej podoby denotátov, a to **životných**: *modré barety* (mierové sily OSN), *modrá armáda* (železničiar v modrých uniformách), *modrá líška* (druh líšky), *žralok modrý*, *modrý kaleráb* (druh kalerábu); i **neživotných**: *modrá pilulka* (tabletky na zvyšovanie sexuálnej výkonnosti mužov), *modré škvrny* (sinky), *modrá líška* (druh lišacej kožušiny), *modrá knižka* (potvrdenie o oslobodení od brannej povinnosti pre zlý zdravotný stav), *pstruh na modro* (druh kuchárskej úpravy, keď sa pstruh varí v octovej vode a získa tak modrú farbu), *frankovka modrá*, *Modrý štít* (podľa symbolu; organizácia, ktorej poslaním je zmierňovanie rizík a pomoc pri záchrane kultúrneho dedičstva ohrozeného prírodnou katastrofou, zlyhaním človeka či ozbrojeným konfliktom), *modrá planéta* (Zem; vďaka oceánom je zo vzdialeného vesmíru viditeľná ako modrá).

Obrazný, idiomatický charakter má adjektívum *modrý* v spojeniach *modrá krv* (šľachtický pôvod), ktoré bolo „pôvodne údajne posmešné označenie, súvisiace s predstavou o „mimoriadne červenej“, t. j. azda až tmavofialovej ap. krvi (Králik, 2015, s. 365), *modrý pondelok* (deň malého výkonu, nechuti k práci; obyč. po zábave, z nem. *blauer Montag*, kde *blau* (modrý) „údajne súvisí s liturgickou farbou používanou pri zádušných omšiach za členov remeselníckych združení“ (ibid.) a, samozrejme, vo frazéme *modré z neba* – všetko (možné i nemožné).

Produktívne sú aj viaceré VP bez substantívneho komponentu, označujúce odtiene: *parížska modrá*, *berlínska modrá*, *encyánovo modrá*.

3.6 Hnedá

Etymologický výklad adjektíva *hnedý* odkazuje na psl. **gnědъ*, ktoré by mohlo súvisieť s psl. **gnětiti* rozpaľovať (Králik, 2015, s. 200). Podľa G. S. Philipovej (2003, s. 29) má *hnedá* až terciárny charakter a je zakalenou („*muddy*“) verziou všetkých primárnych farieb. Tento terciárny charakter sa v slovenčine prejavuje aj tak, že viacslovných pomenovaní s komponentom *hnedý* nie je príliš veľa a sú založené na

¹⁷ „Azda podľa sv. Antona Paduánskeho, ktorý pomáhal opäť získať stratené, resp. ukradnuté veci.“ (SSSJ, 2006)

čisto vonkajšej podobnosti: *hnedý cukor*, *hnedá pôda*, *hnedá ryža*, *hnedé uhlie*, *medveď hnedý*, *emu hnedý*, *hnedá hniloba* (hubovitá choroba rastlín). Vyššiu mieru idiomatickosti má spojenie *hnedá polievka* (z hovädzieho mäsa), *hnedý trpaslík* (substelárny objekt, ktorý má plne vodivý povrch a jadro) a, samozrejme, frazeologické VP *hnedé košele*, ktorá označuje nemeckých nacistov.¹⁸

3.7 Ružový, sivý a ostatné farebné komponenty VP

Zo sekundárnych farieb *ružová* ako zmes červenej a bielej indikuje romantickú nevinnosť, ale aj istú naivnosť, čo naznačuje frazéma *mať/vidieť cez ružové okuliare* – nevidieť problémy. V neutrálnom VP sa táto farba vyskytuje v spojení *ružové víno*.

Sivá je na polceste medzi *čiernou* a *bielou*, zmierňuje negatívnosť *čiernej* a používa sa na opis nevýraznej osoby/veci (Philip, 2003, s. 29), čo demonštrujú slovenské VP *sivá eminencia* (vplyvná osoba v úzadí), *sivá ekonomika* (tieňová ekonomika), *sivý zákal*, *sivá žula*, *sivá kôra*.

Ostatné farby sa v analyzovanom korpuse VP vyskytujú okrajovo: **ultrafialové lúče** (tu upozorňujeme na skrátenie adjektíva ultrafialový: **UV žiarenie**), **echinacea purpurová**, **volavka purpurová**, **infračervené žiarenie**, **infračervený port**, **čierno-biela snímka**, **fotografia**. V súvislosti s farebnými komponentmi ešte chceme spomenúť VP *dúhový pochod* – aj keď adjektívum *dúhový* priamo nepomenúva farbu, predsa implikuje farebnosť.

4. Záver

Náš pohľad do korpusu slovenských viacslovných pomenovaní s farebným komponentom ukázal, že najexponovanejšie paradigmatické štruktúry medzi nimi sú antonymia a polysémia, resp. homonymia. Nie vždy pritom ide o prototypovú podobu týchto paradigmatických vzťahov (antonymia) a sporné je aj hodnotenie viacslovných pomenovaní s viacerými významami (na osi polysémia – homonymia). Pri lexikálnej ambiguite VP totiž dochádza ku kombinácii významov s rozličnou mierou idiomatickosti, takže do popredia vystupuje otázka, či ich hodnotiť ako neutrálne alebo skôr ako frazeologické VP. Rovnako je potom otázne, či takéto významy vytvárajú dve odlišné, homonymné jednotky (neutrálne VP a frazéma) alebo ide zakaždým o polysémiu bez ohľadu na to, akým spôsobom sekundárny význam vzniká (metafora či metonymia) a či má ikonický alebo idiomatický charakter.

Naša analýza takisto potvrdila (genetickú) dominanciu *čiernej*, *bielej* a *červenej* farby, ktoré majú najširšiu databázu VP s farebnými komponentmi, ale súčasne ukázala, že aj ostatné farebné komponenty (*žltý*, *zelený*, *modrý* atď.) sú v korpuse viacslovných pomenovaní produktívne a predstavujú vhodný materiál na ďalší výskum pomeru ikonickosti a idiomatickosti vo viacslovných pomenovaniach.

¹⁸ Čo dokazuje aj jej nedávna aktualizácia v novinovom titulku *Hnedý pochod inštitúciami* (o kandidátovi SNS).

- BERETTA, Alan – FIORENTINO, Robert – POEPEL, David: The effects of homonymy and polysemy on lexical access: an MEG study. In: *Cognitive Brain research*, 2005, roč. 24, č. 1, s. 57 – 65.
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Dobrý, malý, pekný, šikovný. K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu. In: *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 11.
- DUCHKOVÁ, Silvia: Nové výrazy (10). In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 44, č. 4, s. 243 – 245.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- GIEROŇ-CZEPICZOR, Ewa: *Red and czerwony as cognitive categories: a corpus based study*. In: *Skase Journal of Theoretical Linguistics*. Ed. P. Štekauer. 2010, vol. 7, č. 3, s. 19 – 52.
- GIEROŇ-CZEPICZOR, Ewa: Gloomy Images of Yellow and Žltý in a Corpus-Based Cognitive Study. In: *Research in Language*, 2013, Volume 11, Issue 4, s. 405 – 421.
- KAY, Paul – MAFFI, Luisa: Colour Appearance and Emergence and Evolution of Basic Colour Lexicon. *American anthropologist* 101.4 (1999), s. 743 – 760.
- KLEPOUSNIOTOU, Ekaterini: The Processing of Lexical Ambiguity: Homonymy and Polysemy in the Mental Lexicon. In: *Brain and Language*, 2002, Volume 81, č. 1 – 3, s. 205 – 223.
- KRÁLIK, Ľubor: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2003. 985 s.
- LYONS, John: *Semantics (Vol. 2)*. Cambridge (UK): Cambridge University Press 1977.
- MOLNAR, Draženka: Cracking the colour code. Case study of Red. In: *Jezikoslovlje*, 2013, roč. 14, č. 2 – 3, s. 363 – 383.
- OLOŠTIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.
- OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: *Kapitoly z lexikológie (Lexikálna syntagmatika a viac-slovné pomenovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 251 s.
- OLOŠTIAK, Martin et al.: *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015. 516 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk je farebnejší ako dúha. (Rozhovor M. Čiernej so S. Ondrejo- vičom). In: *Literárny týždenník*, 2006, roč. 19, č. 15 – 16, s. 9 – 10.
- PHILIP, Gillian Susan: *Collocation and Connotation. A Corpus Based Investigation of Colour Words in English and Italian*. Dizertačná práca. The University of Birmingham 2003. 368 s.
- Slovník slovenského jazyka V. V – Ž. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratisla- va: VEDA, vydavateľstvo SAV 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Hl. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratisla- va: VEDA, vydavateľstvo SAV 2011. 1087 s.
- VAŇKOVÁ, Irena et al.: *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2005. 343 s.

- BERETTA, Alan – FIORENTINO, Robert – POEPEL, David: The effects of homonymy and polysemy on lexical access: an MEG study. In: *Cognitive Brain research*, 2005, roč. 24, č. 1, s. 57 – 65.
- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Dobrý, malý, pekný, šikovný. K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu. In: *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 11.
- DUCHKOVÁ, Silvia: Nové výrazy (10). In: *Kultúra slova*, 1997, roč. 44, č. 4, s. 243 – 245.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- GIEROŇ-CZEPICZOR, Ewa: *Red and czerwony as cognitive categories: a corpus based study*. In: *Skase Journal of Theoretical Linguistics*. Ed. P. Štekauer. 2010, vol. 7, č. 3, s. 19 – 52.
- GIEROŇ-CZEPICZOR, Ewa: Gloomy Images of Yellow and Žltý in a Corpus-Based Cognitive Study. In: *Research in Language*, 2013, Volume 11, Issue 4, s. 405 – 421.
- KAY, Paul – MAFFI, Luisa: Colour Appearance and Emergence and Evolution of Basic Colour Lexicon. *American anthropologist* 101.4 (1999), s. 743 – 760.
- KLEPOUSNIOTOU, Ekaterini: The Processing of Lexical Ambiguity: Homonymy and Polysemy in the Mental Lexicon. In: *Brain and Language*, 2002, Volume 81, č. 1 – 3, s. 205 – 223.
- KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2015. 704 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV 2003. 985 s.
- LYONS, John: *Semantics* (Vol. 2). Cambridge (UK): Cambridge University Press 1977.
- MOLNAR, Draženka: Cracking the colour code. Case study of Red. In: *Jezikoslovlje*, 2013, roč. 14, č. 2 – 3, s. 363 – 383.
- OLOŠTIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 339 s.
- OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: *Kapitoly z lexikológie (Lexikálna syntagmatika a viac-slovné pomenovania)*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 251 s.
- OLOŠTIAK, Martin et al.: *Viacslovné pomenovania v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2015. 516 s.
- ONDREJOVIČ, Slavomír: Jazyk je farebnejší ako dúha. (Rozhovor M. Čiernej so S. Ondrejo- vičom). In: *Literárny týždenník*, 2006, roč. 19, č. 15 – 16, s. 9 – 10.
- PHILIP, Gillian Susan: *Collocation and Connotation. A Corpus Based Investigation of Colour Words in English and Italian*. Dizertačná práca. The University of Birmingham 2003. 368 s.
- Slovník slovenského jazyka V. V – Ž. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 848 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratisla- va: VEDA, vydavateľstvo SAV 2006. 1134 s.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Hl. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratisla- va: VEDA, vydavateľstvo SAV 2011. 1087 s.
- VAŇKOVÁ, Irena et al.: *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2005. 343 s.